

THE TIMES'A GÖRE CESNOLA KARDEŞLERİN KIBRIS'TAKİ ARKEOLOJİK KAZI FAALİYETLERİ

Cesnola Brothers' Archeological Excavations in Cyprus According to *The Times*

Zeynep Gül EREL ÇALAN*

Tülay ERCOŞKUN**

Özet

Luigi Palma di Cesnola ve kardeşi Alessandro Palma di Cesnola Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde pek çok askeri ve siyasi görevlerde bulunmuşlardır. Kıbrıs'ta Amerikan Konsüllüğünde görevde buldukları süre boyunca çalıştıkları alanlarda Akdeniz'in antik kültürüne dair elde ettikleri bulguları Avrupa ve ABD'deki müzelere sunmuşlardır. Kıbrıs'ta yaptıkları bu kazı çalışmalarını Avrupa ve ABD'de yankı uyandırmıştır. *British Museum*, Metropolitan Müzesi gibi büyük müzelerin bu parçaları satın alma süreçleri ve hükümetlerin bu koleksiyonların satın alınmasına dair yaklaşımları da basında, özellikle *The Times*'da yer bulmuştur. Çalışmada Cesnola kardeşlerin arkeolojik kazı çalışmaları ile ilgili *The Times* arşivindeki makaleler incelenerek, gazetede yer alan, Cesnola kardeşlerin faaliyetlerine dair farklı yaklaşımlara yer verilecektir. Ayrıca ilk bölümde biyografileri incelenen Cesnola kardeşlerle ilgili bu makaleler ve yazışmalar, sadece arkeolojik bulguların içerikleri ve tarihsel değerleri değil, kurdukları ticari-politik ağı irdelemesi açısından da önem teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Cesnola, müzeler, arkeolojik kazı, Kıbrıs, The Times*

Abstract

Luigi Palma di Cesnola and his brother Alessandro Palma di Cesnola were appointed to various military and political posts in Europe and the United States. During their term at the American Consulate in Cyprus, they presented their findings on the ancient culture of the Mediterranean

---

*Dr., *Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, zeynep.gul.ere@gmail.com*,
ORCID: 0000-0002-4168-1426

** Doç. Dr., *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi*
Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, tkeskin@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0797-4222

Makale Geliş Tarihi: 14.12.2021 Makale Kabul Tarihi:02.01.2022

to museums in Europe and the USA. The excavations they carried out in Cyprus had echoes in Europe and the USA. The purchasing processes of museums such as the British Museum and the Metropolitan Museum of Art and the approach of governments to the purchase of these collections were also covered in the press, especially *The Times*. In the study, the articles in *The Times* archive about the Cesnola brothers' archaeological excavations will be examined, and different approaches to the Cesnola brothers' activities and discussions in the newspaper will also be included. In addition, these articles and correspondence about the Cesnola brothers, whose biographies are examined in the first part, are important not only in terms of the content and historical values of the archaeological findings, but also in terms of examining the commercial-political network they have established.

Keywords: *Cesnola, museums, archeological excavations, Cyprus, The Times*

Giriş

Osmanlı idaresinde Kıbrıs'ta görev yapan Tuzla'daki (Larnaka¹) Amerikan konsoloslarından en ünlülerinden biri Luigi (Louis) Palma di Cesnola idi. Tuzla'nın dışında Baf (Paphos) ve Limassol'da Amerikan temsilcilikleri vardı.² Kıbrıs asar-ı atikasını yurt dışına ihraç eden ve daha sonra New York Metropolitan Sanat Müzesinin müdürlüğü görevini üstlenen Luigi ve kardeşi arkeolog Alessandro Palma di Cesnola kardeşlerle ilgili Türkçe yazınımızda sınırlı sayıda yayın bulunmaktadır.³ Çalışmanın ilk kısmında Cesnolaların

¹ Kemal Çiçek, "Larnaka: Kıbrıs'ta Osmanlılar zamanında adı Tuzla olan bir liman şehri", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27. Cilt, Ankara, 2003, ss. 105-107.

² Ali Efdal Özkul, "The Consuls and their Activities In Cyprus under the Ottoman Administration (1571-1878)", *Turkish Studies*, Vol. 8/2, Winter 2013, p. 271. Ayrıca bkz. Ali Efdal Özkul, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs Adasında Amerikan Konsolosluğu ve Faaliyetleri", *I. Uluslararası Lefke Avrupa Üniversitesi Tarih Kongresi*, (6-9 Nisan 2011), Lefke, 2011, ss. 149-160; *Kıbrıs'ta Osmanlı İzleri*, Kıbrıs Türk Yazarlar Birliği, Lefkoşa, 2014.

³ Ulusal Tez Merkezinde Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda yapılan bir doktora tezi çıkmaktadır. İstanbul Arkeoloji Müzelerinde sergilenen ve saklanan, Cesnola Koleksiyonu olarak bilinen Kıbrıs'tan 1873 yılında zamanın müze müdürü Dr. Anton Dethier'in kişisel çabalarıyla getirilen eserler içindeki Pişmiş Toprak Figürinler tezin konusunu oluşturmaktadır. Bkz. Meral Gözübüyük, *İstanbul Arkeoloji Müzesinde Bulunan Cesnola Koleksiyonu Bünyesindeki Pişmiş Toprak Eserler*, Hacettepe Üniversitesi, SBE, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1993, 445s. Bir diğer çalışma Chirstopher Lightfoot, "Metropolitan Müzesi, Cesnola Koleksiyonunda Yer Alan Kıbrıs Cam Eserleri", *Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu*, ed. Ç. G. Güray, 17-20 Haziran 2010. Konuyla ilgili en güncel çalışma ise, Cemil Çelik'in "The American Consul Cesnola Brothers and the Fate of Antiquities in Ottoman Cyprus" adlı makalesidir. Çelik, makalede *The Times* arşivi dışında Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve basında çeşitli kaynakları derinlemesine ele alarak Cesnola kardeşlerin Kıbrıs'taki faaliyetlerini incelemiştir. Cemil Çelik, "The American Consul Cesnola Brothers and the

özgeçmişlerine dair edinilen bilgiler derlenip irdelenecektir. İkinci kısmında ise dünyanın ilk gazetelerinden olan ve Birleşik Krallığın en önemli yayın kuruluşlarından *The Times* gazetesinde söz konusu dönemde Cesnolalarla ilgili yer alan yazı ve haberler ele alınarak değerlendirilecektir.

Luigi Palma di Cesnola (1832-1904)

İtalyan asıllı Amerikalı bir asker, diplomat, amatör arkeolog, eski eser koleksiyoncusu, müze müdürü olan Cesnola'nın tam adı Emmanuele Pietro Paolo Maria Luigi Palma di Cesnola'dır⁴. Torino yakınlarındaki Rivarolo Canavese'de, 28 Haziran 1832 tarihinde doğdu. Babası Luigi Maurizio, annesi Kontes Eugenia Ricca di Castelvecchio idi. Ailesi uzaktan Piyemonteli asillere uzanıyordu. Kuzey İtalya'da yoksul bir aristokrat aileden gelmekteydi. Piyemonte'nin başşehri olan Torino'daki Torino Kraliyet Askeri Okulu'nda 1843-1848 yılları arasında eğitim gördü.

Luigi Palma di Cesnola, 17 yaşındayken Sardinya Devrimci ordusunda görev aldı ve 1851'de Cherasco'daki Kraliyet Askeri Akademisi'nden mezun oldu. Avusturya'ya karşı savaşta Sardinya Ordusunda ve Kırım Savaşı'nda İngiliz ordusunda subay olarak katılmıştı. 1858-1860 yılları civarında Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etti. New York'a yerleşerek İtalyanca ve Fransızca özel dersler vererek geçimini sağladı. Öğrencisi olan Mary Isabel Reid ile 1861'de evlendi.

Luigi Palma di Cesnola, 1862 ve 1864'te Amerika İç Savaşı'nda görev alarak başlangıcında subay eğitim okulu kurmuştu. Birlik Ordusu'na verdiği hizmetler sonucunda tuğgeneralliğe terfi etti. 11. New York Süvari birliği binbaşılığında tuğgeneralliğe terfi etti ve 4. New York Süvari birliği albayı unvanını aldı. 1863 yılı Haziran'ında Aldie Savaşı'nda yaralandı⁵ ve Konfederasyon kuvvetlerince yakalandı. Libby hapishanesinde 10 ay kalarak 1864 yılı başlarında salıverildi. Amerikan İç Savaşı sırasındaki eylemlerinden dolayı onur madalyası aldı. 1865'te vatandaşlığa kabul edilen Luigi Palma di Cesnola, 11 yıl kalacağı (1865-1877) ve yaklaşık 70 bin gömütten 35 bin nesneyi toplayacağı Kıbrıs'ta, Birleşik Devletlerin Kıbrıs konsülü olarak atandı⁶.

Fate of Antiquities in Ottoman Cyprus", Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (22), 2021, 265-296.

⁴ Luigi'nin yaşam hikayesi ve eserleri için bkz. Elizabeth McFadden, *The Glitter and the Gold: A Spirited Account of the Metropolitan Museum of Art's First Director, the Audacious and High-banded Luigi Palma Di Cesnola*, Dial Press, New York, 1971; G. Anna Marangou, *Life and Deeds: The Consul Luigi Palma di Cesnola (1832-1904)*, Moufflon, Nicosia, 2000.

⁵http://www.cyprusexplorer.globalfolio.net/eng/bibliography/autors/cesnola_luigi/index.php Erişim tarihi 14.11.2019

⁶ *Luigi Palma di Cesnola collection 1861-1950s* (bulk, 1861-1904), Metropolitan Museum of Art Archives, Summary Information, p.3 Erişim tarihi: 14.11.2019 <https://libmma.contentdm.oclc.org/digital/collection/p15324coll13/id/16283>

1865 Noel günü (yani 25 Aralık'ta) hizmet vermek üzere Kıbrıs'a gelmişti. Tuzla'da görev yaparken aynı zamanda çanak-çömlekler, metal obje, mücevher, kandiller, pişmiş toprak heykelcikler ve yazıtlar gibi çeşitli antika eserleri toplamak ya da kazılar yaparak ortaya çıkarmak gibi tutkulu bir uğraşıya girmişti. Şu anda Metropolitan Müzesi'nde olan kireç taşı heykel koleksiyonu günümüzde bile türünün en zengin ve en güzel örneklerini teşkil etmektedir. Cesnola'nın antik cam koleksiyonu da eserlerin bulunup New York'a gelene kadarki yolculukları sırasında çoğunun sağlam kalabilmelerinden dolayı oldukça önemlidir. 1874 ve 1876 yıllarında satın alınan cam koleksiyonu 1920'lerde 74,511 numaradan başlayarak envanterlenmiştir.

Pek çok kaynak Cesnola'nın 1870'lerde Kıbrıs'tan 35,000'in üzerinde eser getirdiğinden bahsetmektedir. Ancak, bu eserlerden hepsi New York'taki Metropolitan Müzesi'ne gelmemiştir. Bir grup eser sevkiyat sırasında Beyrut yakınlarında denizde kaybolmuş⁷; bir kısım eser Avrupa'daki müzeler tarafından satın alınmış ve Cesnola koleksiyonu kısa zamanda pek çok yere dağılmıştır. Örneğin, 16 Mayıs 1872'de Cesnola yaklaşık 470 eseri Boston Museum of Fine Arts'a satmıştır. Hatta koleksiyonundan bazı eserler de İstanbul'da yeni kurulan Osmanlı İmparatorluk Müzesi "Müze-i Hümayun"a verilmiştir.

Metropolitan Müzesi tarafından satın alınan eserler 1884 ve 1903 yılları arasında *Atlas of Cesnola Collection*⁸ adı altında büyük ve görkemli üç cilt olarak fotoğraflarıyla yayınlanmıştır. 3. Ciltte 76'tan 107'ye kadar olan levhalar, çoğu üfleme tekniği ile yapılmış, 185 adet antik cam eserden oluşmaktadır. 1914'te İngiliz arkeolog John Myres Cesnola Koleksiyonu'nun tüm katalogunu *Handbook of the Cesnola Collection of Antiquities from Cyprus* adı altında yayınlamıştır⁹.

Luigi Palma di Cesnola, 1879 yılında New York'ta Metropolitan Sanat Müzesi'nin de ilk müdürlüğü görevini üstlenmiş ve 1904'te ölümüne değin sürdürmüştü. Kıbrıs'tan eski eser koleksiyonlarının en büyüklerinden birini toplamıştı. Koleksiyonunun çoğu New York şehrinde Metropolitan Sanat Müzesi tarafından 1872 yılında elde edildi.¹⁰ Basılan diğer kitabı *Kıbrıs: Antik şehirleri, mezarları ve tapınakları* (1877)'dir. New York'ta, 21 Kasım 1904'te vefat etmiştir.

⁷ Elizabeth S. Greene and Justin Leidwanger, "Law, Ethics, and Deep-Water Archaeology: the wreck of Cesnola's Napried", *Proceedings of the 3rd International Congress on Underwater Archaeology*, 9-12th July, 2008, London, ed. Jon Henderson, Dr. Ruldfolf Habelt GmbH, Bonn, 2012, ss. 83-88.

⁸ Luigi Palma di Cesnola, *Descriptive Atlas of the Cesnola Collection of Cypriote Antiquities*, 3. Vols, 1884-1886.

⁹ Christopher Lightfoot, "Metropolitan Müzesi, Cesnola Koleksiyonunda Yer Alan Kıbrıs Cam Eserleri/Cypriot Glass in the Cesnola Collection at the Metropolitan Museum of Art", *Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu*, ed. Ç. G. Güray, 17-20 Haziran 2010, ss. 83- 93.

¹⁰ <https://www.britannica.com/biography/Luigi-Palma-di-Cesnola> erişim tarihi: 30.06.2021

Alessandro Palma di Cesnola (1839-1914)

Alessandro Palma di Cesnola da büyük ağabeyi Luigi gibi 1839'da İtalya'da dünyaya gelmişti. Yine ağabeyi gibi o da askeri kariyer yapmış Kırım Savaşı'nda ve İtalya'da asker olarak görev ve hizmetlerde bulunduktan sonra, Amerika'ya göç etti. Luigi Palma di Cesnola'yı takiben 1873'te Kıbrıs'a gitti ve orada bir liman kenti olan Baf'ta ağabeyi Luigi Palma tarafından fahri Amerikan Konsolos muavin olarak atandı¹¹. 1876'dan 1878'e kadar Kıbrıs'ta Londralı finansçı Edwin Lawrence (1819–1891) -ki sonradan kızı Augusta'yla 1879'da evlendi-ortaklığında kazı çalışmalarında bulundu ya da epey sayıda tarihi eser topladı¹². Bu eserler çoğunlukla Salamis antik kenti civarından gelmekte birlikte, Kourion, Marion ve Soli antik kentlerinden geldiği belirtilmişse de yazmış olduğu *Salamina*¹³ (1882) kitabında ve daha önceki albümünde¹⁴ belirtilen objelerin bulunduğu yerler olarak belirtilmişse de bunlar bazen doğru olmayabiliyordu. Bu da kısmen yasal olmayan kazıları örtmek, aynı zamanda koleksiyonunun tek bir yerden çıktığı izlenimini vererek kökenini ve kıymetini arttırmak içindi. 1878'de I. Britanya Yüksek Komiserliği'nin vazettiği şahsi kazılarla ilgili yasağa uymayan girişimleri, izin almaksızın asar-ı atıkayı ihraç etmesi bir süre tutuklanıp yargılanmasına ve para cezasıyla birlikte koleksiyonunun bir kısmına el konulmasına neden olmuştu. 1879 yılı başlarında yeni Britanya İdaresince yasal olmayan kazı yapmaktan dolayı mahkûm edilmesi üzerine adadan ayrıldı ve bir daha dönmedi.¹⁵

1880'lerin başlarında *British Museum* adına kazı yapma önerisi reddedilmişti. Alessandro Palma di Cesnola koleksiyonu *British Museum*'a ve Londra'daki Victoria ve Albert Müzesi'ne satmaya çalışmıştı ancak her ikisi de reddetmişti. Nihayetinde nesnelerin büyük kısmını 1883, 1884, 1888 ve 1892 yıllarında Londra'da müzayedelerde elden çıkarmıştı. Lawrence-Cesnola koleksiyonunun bir kısmında Lawrence'ın Luigi di Cesnola'dan ve diğerlerinden edindiği parçaları da içeriyordu. Bu satışlardan *British Museum* sayıca pek çok ürün almıştı. Alessandro Palma di Cesnola 1883 yılında İtalya'ya döndü ve askeri kariyerini devam ettirdi. Şahsi koleksiyonundan ürünler çeşitli İtalyan müzelerinde ve özel koleksiyonlarda bulunabilir. Daha sonrasında British Library'deki İtalyanca

¹¹ Nicholas Stanley-Price, "Illicit Excavation: The Trial of Alessandro Palma di Cesnola in Cyprus in 1878", *The Antiquaries Journal*, Vol. 98, September 2018, pp. 297-317.

¹² <https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG192860> Erişim tarihi 30.06.2021

¹³ A. P. Di Cesnola, *Salamina (Cyprus)*, Londra, 1882.

¹⁴ A. P. Di Cesnola, *Lawrence-Cesnola Collection*, Londra, 1881-1882.

¹⁵ Nicholas Stanley-Price, "Illicit Excavation: The Trial of Alessandro Palma di Cesnola in Cyprus in 1878", *The Antiquaries Journal*, Vol. 98, September 2018, pp. 297-317.

yazmaların bir katalogunu yazdı ve 1890'da İtalyanca yayınladı¹⁶. 1914'te İtalya'da Floransa'da vefat etmişti.

***The Times*'a Göre Cesnola Kardeşlerin Kazı Çalışmaları ve Koleksiyonları**

The Times'da Cesnolaların kazı çalışmalarına dair yayımlanan makaleler, bulgular ve *British Museum*'un eser alım politikası üzerine mevcut tartışmaların bir uzantısı olarak okunabilmektedir. *The Times* Kıbrıs'taki bu kazıları hem övmekte hem de bu kazılardan çıkanların müzede sergilenmesinin tartışmalı olduğu üzerinde durmaktadır.

The Times'daki makalelerde Luigi Palma di Cesnola, çoğunlukla "*General di Cesnola*" olarak anılmıştır. Kazıların yoğun olarak yürütüldüğü ve Cesnola'nın Kurion (Curium) Koleksiyonu'nu oluşturan eserlere ulaştığı 1860'ların sonunda başlayan, 1872, 1876 ve kazıların bittiği tarihlerde çıkan makalelerde, çoğunlukla Cesnola'nın çalışmalarının değerine değinilmekle beraber, hem *British Museum*'un eser alım politikalarına dair eleştiriler, hem de Cesnola'nın faaliyetlerinin orijinallliğini sorgulayan makaleler de yer almaktadır.

Kurion Koleksiyonu'nun en değerli parçalarının Cesnola'nın çalışmaları sırasında ortaya çıkarıldığı biliniyor.¹⁷ Nitekim General Cesnola'nın faaliyetleri üzerine yayımlanan bu makalelerden, yapılan kazılardan çıkan eserlerin nadide ve değerli olmasının oldukça ses getirdiği kanaatine varmak mümkündür.

The Times'da çıkan bir makaleye göre, Kıbrıs'ta Amerika Birleşik Devletleri Konsolosu olarak görev yapmış olan General di Cesnola kazılarda bulunduğu değerli eserlerin koleksiyon halinde sergilenmesi için *British Museum* ve Amerikan Metropolitan Müzesi arasında mekik dokumuştur.¹⁸ Kıbrıs'ta geçen zamanının önemli bir kısmını ise ören yerlerini araştırmaya adanmış ve şans eseri antik zenginlikleri gün ışığına çıkarmıştır:

¹⁶ A. P. Di Cesnola, *Catalogo di manoscritti italiani esistenti nel Museo Britannico di Londra*, Turin, 1890.

¹⁷ Cesnola ile Kourion'da çalışanların ifadeleri ve Cesnola'nın Samuel Birch'e 1875 yazında yazdığı mektuplardan, bu 'hazinenin' en önemli parçaları bu zamanda açılan mezarlarda bulunduğu anlaşılıyor. *British Museum*'un koleksiyonun tarihiyle ilgili notlarında yer alan bilgiler, bu mektupların kazılar açısından önemini vurguluyor: "*Birch, Paphos Kralının isminin Kıbrıs hece yazısıyla yazılı olduğu bir bilezik bulduğu çok odalı bir mezar kazısını tasvir ediyor. Cesnola 'eğer bu odalarda insan kalıntıları bulunmasaydı bir tapınak hazinesi bulunduğumu düşünürdüm' demişti (...) Anlaşılan o ki Cesnola antik mezarla uğraştığının farkındaydı.*"

https://research.britishmuseum.org/research/publications/online_research_catalogues/ancient_cyprus_british_museum/kourion/history_of_excavations.aspx#Footnote8

¹⁸ 14/12/1872, *The Times*, "Antiquities from Cyprus".

“*Golgos Tapınağı, İdalium* mezarlarında çok sayıda altın, bronz, cam ve çömlek bularak, tek başına bir müzeyi doldurabilecek 10,000 parçalık bir koleksiyon oluşturmuştur. “Bu koleksiyonun yerel değerinden çok genel anlamda klasik dönem sanat ve inancının oluşması, kıydan kıyıya Akdeniz’deki mitolojik biçimler ve fikirlerin büyümesi, iletişim noktaları, özellikle Afrika ve Asya düşünüşüyle olan alışverişinin tespit edilmesi için Cesnola’nın koleksiyonu bol materyal sunmaktaydı.”¹⁹

The Times’daki bu ayrıntılı incelemeye göre koleksiyon sayesinde, Doğu ve Güney’le yapılan eski ticaretin izlerini, dolayısıyla Finike, Mısır ve Asur dönemlerinde sanat ve inançların başlangıcının izini sürebilmekteyiz.²⁰

The Times’ın üzerinde durduğu bir diğer önemli husus, Cesnola’nın bulgularının bu dönemde Müze’de sergilenen eserlerle karşılaştırılması gerekliliğidir. Bu inceleme, yine *British Museum*’da bulunan *Lang Koleksiyonu* ile Cesnola’nın bulguları müzenin alım politikası açısından karşılaştırılıyor. Yazara göre, Cesnola’nın bulduklarının yanında Lang Koleksiyonu oldukça zayıf kalıyordu.²¹ Nitekim Cesnola’nın koleksiyonunu Müze’nin karşısındaki deposunda muhafaza eden *Rollin&Feuardent* isimli şirketle²² Cesnola’nın elindeki eserlerin pazarlığı ayarlarca sürmüş, sürecin sonunda 10,000 parçalık koleksiyon aniden önerilen fiyata New York Müzesi’ne satılmıştı. Verilen örneğe göre, halihazırda Müze’de koleksiyon olarak yer alan Rodos’taki *Kamerios* kazılarında bulunan vazo ve diğer objeler ile Cesnola’nın bulduğu eserler birbirine oldukça benzemektedir. Cesnola, bulduğu hazineleri Kıbrıs’tan *British Museum*’a getirdi, Hazine’nin onları satın alacağını düşünüyordu. *Golgos Tapınağı*’ndan çıkan heykeller ve diğer nesnelere (tüm koleksiyonun onda birinden fazla değildi) *Kamerios*’tan çıkan vazo ve diğer antikalar halihazırda Müze’de bulunuyordu. *İdalium* lahitlerinde bulunanların benzeriydi. (...) Makalenin iddiasına göre General Cesnola herhangi bir meblağ da talep etmemiş, *Golgos*’tan çıkarılanların bir arada tutulup koleksiyona isminin verilmesini istemişti.²³ Cesnola’nın heykellerinin ait olduğu *Golgos Tapınağı*’nın Herodotos’un bahsettiği tapınak olduğu düşünülüyordu. Kutsalları da adanın en sevdiği tanrılar Afrodite ve Herakles idi, bu heykeller mermerden değil adada mevcut olan kireçtaşından

¹⁹ 14/12/1872, *The Times*, “*Antiquities from Cyprus*”.

²⁰ 14/12/1872, *The Times*, “*Antiquities from Cyprus*”.

²¹ 14/12/1872, *The Times*, “*Antiquities from Cyprus*”.

²² *Rollin&Feuardent*, Claude Camille Rollin ve Félix Feuardent’in ortak olduğu şirket idi. Rollin, yalnızca Paris’te çalışan para, mücevher ve antika satıcısıydı. 1867’de Feuardent ile ortak oldu ve Londra’da bir işyeri kurdular. https://research.britishmuseum.org/research/search_the_collection_database/term_details.aspx?bioId=93014

²³ 14/12/1872, *The Times*, “*Antiquities from Cyprus*”.

yapılmıştı ve bu makaleye göre durumları oldukça iyiydi.²⁴ Makaleye göre buradaki bulgular Helenistik ve Semitik kökenlerden farklı olan, çeşitli ırkların birleşimi ve etkileşimi sonucu oluşmuş bir yerliliğe işaret ediyor: “*Buradaki bazı betimlemelerin yerli Kıbrıs dilinde sunulduğu düşünülmekteydi, nitekim bunlar Yunan, Finikeli ya da Süryani harfleri değillerdi.*”²⁵ Eserler üzerine yapılan bu incelemede aynı zamanda M. De Vogue adlı meşhur antikacının Golgos Tapınağı kazılarında hendekler açtığını ancak hazineleri bulunca kazıyı yarım bıraktığını, Cesnola’nın ise tapınak duvarını yıkıp, içerisinin büyüklü küçüklü, kimisi tek parça, kimisi parçalanmış halde olan heykellerle dolu olduğunu gördüğü aktarılıyor. İtalyum mezarlarından ise, toprak lambalar, biberon gibi yüzlerce nesne çıkarıldığı ve bu koleksiyonun New York’a doğru yola çıktığını belirtiyor. General de Cesnola’nın Kıbrıs’a dönerek araştırmalarını, *Paphos* (eski Paphos/Afrodite Tapınağı) Tapınağı kazılarında devam edeceğini, Amerikan Konsülü’nün bu toprağı satın aldığını, ancak ortada bu topraklardan çıkan hazinenin yarısının Osmanlı Devleti’nin İstanbul Müzesi’ne aktarılacağına dair bir ferman²⁶ olduğunun üzerinde duruyor.²⁷

General Cesnola’nın Kıbrıs’taki faaliyetleri üzerine başka bir makale ise, özellikle 1866 ile 1871 yılları arasında Kıbrıs Adası’nda yapılan kazılardaki bronz, gümüş ve altın objelerin çok dikkat çektiği, Cesnola’nın bu kazılardan çıkan eserleri New York Metropolitan Müzesi’ne 61,888 dolar karşılığında verdiği, *Euphrates* ve *Tigris* vadisinin eski uygarlığında son dört yılda yapılan yeni kazılarda enerjisini yenilediği üzerinde duruluyor.²⁸ Botta, Layard ve Rawlinson gibi isimler tarafından bu bölgede pek çok değerli keşif yapıldığını ve bölgenin tarih ve sanat hazineleriyle dolu olduğunun üzerinde duruyor. Makaleye göre bölgede yapılan büyük keşifler arasında Kıbrıs’ı fetheden Mısır Kralı III. *Thotmosis*’in resmi mührü de yer alıyor. Sir Henry Rawlinson ve Sayce²⁹ gibi otoritelerin M.Ö 809, 1200 ve 1600 yıllarına ait olduğunu düşündükleri Kudüs silindirleri, altın ve gümüş eşyaların ve Etrüsklere ait olduğu düşünülen, *British Museum*’a konulan bazı

²⁴ 14/12/1872, *The Times*, “*Antiquities from Cyprus*”.

²⁵ 14/12/1872, *The Times*, “*Antiquities from Cyprus*”.

²⁶ Burada ferman olarak atfedilen yasal düzenleme; “*Âsâr-ı Atika Nizamnamesi*” dir. Arkeolojik kazılardan çıkarılan eserlerle ilgili bu nizamname 1869, 1874, 1884, 1921 yıllarında yeniden düzenlenerek yürürlüğe girmiştir. 1869 yılında Müze-i Hümayûn müdürü Osman Hamdi Bey tarafından hazırlanan, 7 maddeli 1869 tarihli nizamname; toprak altı kazılarından çıkan eserlerle toprak üstündeki eserleri ayırır ve Nizamname çift olan eserlerin birini şahsa bırakmakla beraber, yurt dışına çıkışı da kısıtlamıştır (Belge 5:1/2). Karaduman, Hüseyin. “*Belgelerle İlk Türk Âsâr-ı Atika Nizamnamesi*”, *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 15(29), 2004, s. 86; Çal, Halit, “*Osmanlı Devleti’nde Âsâr-ı Atika Nizamnameleri*”, *Vakıflar Dergisi*, 26 (1997): 391-400.

²⁷ 14/12/1872, *The Times*, “*Antiquities from Cyprus*”.

²⁸ 08/11/1876, *The Times*, “*Cypriote Antiquities*”.

²⁹ Archibald Sayce, Asurolog.

vazolarla beraber Cesnola, 2000 yıl öncesinde, tapınağa ait 270 gümüş eşya ve sayısız altın eşya bulmuştu.³⁰ Cesnola, Osmanlı Sultanı'ndan aldığı fermanla, ilk çalışmalarına Kitium'da başlamış, bazı mezarların yıllar önce yağmalandığını görmüş ve bu mezarları yağmalayanların Haçlı askerleri olduğunu tahmin etmişti, nitekim mezarlardan birinde bir Haçlı askerinin kaba bir temsili bulunmuştu.³¹ Yazar bu noktada Osmanlı Sultanı'nın fermanına göre Sultan'ın toprak üzerindeki haklarından dayanılarak kazılardan çıkarılan hazinelerden 88 parçanın İstanbul Müzesi'ne aktarıldığını belirtiyor.³²

Gazetenin üzerinde durduğu ikinci önemli husus ise, Cesnola'nın bulduğu parçaların benzerlerinin hali hazırda müzede olduğu iddiasına dayanarak, bu alımlara değerinden fazla harcama yapılması, dolayısıyla maliyetlerin artmasıydı. Kurium Hazinelerinin Cesnola'dan satın alınmasını dikkatli bir dille eleştiren, W. J. S. imzalı *The Times* makalesine³³ göre *British Museum* arkeoloji ve sanat bölümüne 16 yılda 160,000 İngiliz sterlini harcamıştı. W. J. S Müze'nin belirli bir fiyat üzerinde karar kıldığını ancak hükümetin bazı sebeplerden ötürü bunu uygulanabilir bulmadığını belirtiyor: “*Kurium Hazineleri gibi özel koleksiyonlara büyük meblağlar harcanması Müze'yi çok daha gerekli olan, daha geniş bir arkeolojik ilgiye hitap eden harcamalar yapmaktan alıkoyacaktır. (...)*” Daha önce Cesnola'nın koleksiyonunu öven ve Lang Koleksiyonu'ndan üstün tutan yazar, bu sefer Müze'nin eser alım politikalarını eleştiriyordu. Buluntuları bilimsel örnekler olmaktan çok pek çok eserin benzerini içeren eserler serisi olduğunu söyleyen yazar, Müze'nin *Kurium* koleksiyonuna gereğinden fazla harcama yaptığının altını çiziyor.³⁴ *British Museum*'da Cesnola'nın elindekilerin çok benzeri olan ve Rodos Kamerios'tan getirilen vazo ve diğer eşyalar mevcuttu. Müzede bulunan ve Kıbrıs'tan getirilen “*Lang Koleksiyonu da gerçek boyutlu heykel başları ve Golgos heykelleriyle paralel daha ufak figürler bulunmakta. Ancak bütün olarak General de Cesnola'nın koleksiyonu Lang Koleksiyonundan çok daha iyidir.*”³⁵ W. J. S. her ne kadar koleksiyonun değerinin üzerinde dursa da Müze'ye yapılan alımlarda mükerrer parçalara büyük alımlar yapıldığının altını çizmekten geri durmuyor. Bu meblağın hükümet cephesinde de rahatsızlık yaratması da (kendi yorumuna göre) bu tezini kuvvetlendiriyor.³⁶

³⁰ 08/11/1876, *The Times*, “*Cypriote Antiquities*”.

³¹ 08/11/1876, *The Times*, “*Cypriote Antiquities*”.

³² 08/11/1876, *The Times*, “*Cypriote Antiquities*”.

³³ 30/11/1876, *The Times*, W.J.S, London, Nov. 29, “*Cypriote Antiquities: To the Editor of the Times*”.

³⁴ 30/11/1876, *The Times*.

³⁵ 30/11/1876, *The Times*.

³⁶ 30/11/1876, *The Times*.

Cesnola'nın, *The Times*'ın editörüne ithafen yazdığı mektupta ise, W. J. S. imzalı 30 Kasım 1876 tarihli, yukarıda bahsedilen mektuba atıfta vardır. Daha önce, yine *The Times*'da kendisini öven bir makale yazan W. J. S.'nin bu yazısında Cesnola'nın bulgularını yer yer eleştirmesi Cesnola'yı oldukça kızdırmış görünüyor. General Cesnola 30 Kasım tarihli, *The Times*'da da yayınlanan mektubunda, *Argos, Kıbrıs ve Olympia*'da muazzam keşiflerini W. J. S.'nin tesadüfi olarak değerlendirmesini, "İngiltere'den daha az müreffeh milletler sayesinde" gerçekleşebildiğini söylemesini oldukça sert karşılar. "(Bunun yerine), *en müreffeh milletlerin meşru hükümüne dayanarak çalışan yaşayan en bilinen ve şanslı arkeologlarından biri sayesinde (bu bulgulara ulaşıldı)*" diyebilirdi. Özellikle W. J. S.'nin Kurium Koleksiyonu ile ilgili "bilimsel olmaktan çok ticari" ifadesini kullanmasını eleştiren Cesnola, koleksiyonu 10,000 Sterline satın alan *British Museum* yetkililerinin asıl karar mercii olduklarını belirtiyor. W. J. S.'nin Olympia kazısına dair fikirleriyle dolaylı yoldan Cesnola'nın faaliyetlerini eleştirip küçümsemesi Cesnola'yı oldukça kızdırmış olacak ki, bu ifadelerle ilişkin itirazını bildiren Cesnola, burada yapılan kazılardan çıkan eserlerin adeta "*lahana sapları gibi söküldüğü ve 'kim gelip beni gömecek' diye ağladığını*" söylemiş, W. J. S.'nin ise işsiz güçsüz, Cesnola'nın bulgularının neyi hak ettiğinden bihaber birisi olduğunu ima etmiştir.³⁷

İki yıl sonra General hakkında *The Times*'da bir makale daha çıkar. Amerikan İç Savaşı'nın bitişiyle askeri görevlerde olan pek çok yüksek yetenekli kişinin başka konularda da ön plana çıktığı belirtilirken, Kıbrıs'ta Amerikan Konsüllüğü yapmış olan General di Cesnola'dan da bu kişilerden biri olarak bahsedilmektedir.³⁸ *The Times*'ın bu makalesinde Cesnola'nın bulguları el üstünde tutulmaktadır. Nitekim kendisi gibi araştırmalar yapan pek çok "araştırmacıya" göre çok daha kapsamlı çalışmış ve görev yaptığı 1865 ile 1870 yılları arasında tüm Kıbrıs'ı kapsayan geniş çaplı bir araştırma yapmıştır. "Vogué Kontu bazı kazı alanlarını inceledi, daha sonra bir süre İngiliz Konsüllüğü yapan Osmanlı Bankası Müdürü Bay R. Hamilton Lang, biraz daha gelişme kaydetmişti ancak Cesnola tüm zamanını ve kaynağını bu iş için harcamıştı.³⁹ Saha çalışmalarını derinleştiren Cesnola, daha önceki bulgulara yenilerini eklemişti. "*De Vogué Athieno, antik Golgos kalıntılarında bir iki heykele ve Kıbrıs yazısıyla yazılmış yazıtlara rastlanmışken, Cesnola 1867 yılında Etrüsk stilinde, üzerinde Perseus rühyeleri, bir şölen ve Homerik av olan bir labit gün yüzüne çıkarmıştı*". Makalede Cesnola'nın çabalarının yalnızca nadide eserleri ortaya çıkarmakla bitmediği, bu faaliyetleri gerçekleştirirken verdiği politik mücadelenin de üzerinde duruluyor. Cesnola'nın kazı işlerinin başarısının ötesinde bir de Paşalarla sorunlar yaşamaması, çalışanlarını büyük bir başarıyla koruması ve "Türklerin kötü yönetimi" yüzünden çektiği zorluklar yer

³⁷ 02/12/1876, *The Times*, "Cypriote Antiquities: To The Editor of Times".

³⁸ 21/08/1878, *The Times*, "Old Cyprus".

³⁹ 21/08/1878, *The Times*, "Old Cyprus".

alıyordu. “(...) çalışmaları aynı zamanda Yunan sanat tarihinde yeni bir döneme ışık tuttu. Finike ve Yunan sanatının bir araya geldiği dönemden öncesi pek bilinmiyordu, tanımlanmamış olan bu dönem, Asya'yı Avrupa'dan ayıran kesin bir çizgiydi.”⁴⁰

Koleksiyonların satış meblağları üzerine yapılan tartışmalar General di Cesnola'nın kardeşi, A. G. di Cesnola'yı (Alessandro Palma di Cesnola) da rahatsız etmiş, gazeteye kendi adıyla imzalı bir mektup yazmış ve bu mektup 21 Ekim 1878 tarihli *The Times* gazetesinde yayınlanmıştı. Mektupta kardeşinin kazı faaliyetlerini savunan A. G., “Kıbrıs'taki bir Turistin” okurları ve tüm medeni dünyaya kendisinin, kardeşi General di Cesnola'yla birlikte Amerika'da Kıbrıs'ın antik eserlerini 150,000 dolara sattıkları bilgisini yayıyordu.⁴¹ A. G., bu haberi yalanlamak için mektubu kaleme almıştı. “Kardeşim koleksiyonun bir parçasını *British Museum*'a önermiş, herkesin bildiği üzere bu koleksiyon New York'a taşınmıştı. Fiyat ise, temsilcinizin belirttiğinden çok daha düşüktür. (...) (kardeşim) Kıbrıs'tan döndüğünden beri Amerika'ya en ufak bir numune dahi yollanmamıştır. Gün yüzüne çıkarılan her şey Londra'ya yollanmıştır ve İngiltere'de kalacaktır. Tıpkı Bay Layard ve Nineveh gibi, zor ve pahalı işlerde bana yardımcı olacak, yalnızca bilimsel ve akademik konuları ele alacak bazı kişilere ulaştım. Tüm koleksiyonlarım İngiltere adına meydana getirilmiştir ve umuyorum ki yakında Güney Kensington Müzesi'nde sergilenecektir.”⁴² Kardeşiyle beraber çalışan A. G., koleksiyonların finansmanı ile ilgili tüm bu tartışmalara bir son vermek için, tüm faaliyetlerini “İngilizler adına” yaptığını ve Amerikalılarla parasal ilişkileri olmadığını ortaya koymak için bu açıklamayı gerekli görmüştür.

1894 yılında, Cesnola'nın kazılarında 20 yıl sonra, Kıbrıs'taki aynı alanlarda hâlâ devam eden kazılarındaki son bulgulara dair yazılmış bir makalede⁴³ Cesnola'nın 20 yıl önce yaptığı kazılarda mezarlar bulmuş olmasına rağmen, bu mezarların içindeki değerli eşyaların kazıdan önce yağmalanmış olduğunu görüp, hayal kırıklığına uğradığı belirtiliyor. Makalenin önemli bir tespiti ise Cesnola'yı görevinden istifa ettiren sebeplerden birinin yüzeyden 20 ft. (6.096 metre) aşağısına kadar kazı yapılmasının aşırı maliyetli olduğu iddiasıdır. Müze yetkililerinin kazı alanında yaptığı değerlendirmelerin sonuçları da Cesnola'nın izlenimine benzer bir mesaj veriyordu; 16. yüzyılda lahitler büyük ölçüde yağmalanmış ve pek nadide sayılmayacak nitelikteydi. Kıbrıs'taki kazılarda son derece değerli mücevherlere ulaşılmıştı, genel olarak General Cesnola ve bu çevrenin köylülerince Kıbrıs mücevher koleksiyonları keşfedilmişti.⁴⁴

⁴⁰ 21/08/1878, *The Times*, “Old Cyprus”.

⁴¹ 21 Ekim 1878, *The Times*, “Cypriote Antiquities: To The Editor of Times”.

⁴² 21/10/1878, *The Times*, “Cypriote Antiquities: To The Editor of Times”.

⁴³ 29/12/1894, *The Times*, “Excavations In Cyprus”.

⁴⁴ 29/12/1894, *The Times*, “Excavations In Cyprus”.

General Cesnola'nın adadaki görevinin sonlanması ardından, benzerleri Mısır, Filistin ve Anadolu için de var olan "Kıbrıs Araştırmaları Fonu" kurulduğu görülmektedir. Fonun amacı, mevcut, başarıya ulaşmış çalışmaları sürdürmektir. Fonun kurulma amacını ilan eden ve *The Times*'da yayımlanan mektupta⁴⁵, hali hazırda arkeoloji çevresinin Kıbrıs'ta daha bilimsel çalışmalar yapılması gerekliliği üzerinde hemfikir olduğu, bu amaçla İngiliz yönetimine geçen adada Yunan sanatı ve etkileşimleri üzerine yapılan araştırmaları açısından önemli sonuçlara ulaşıldığı, kazıların şimdilerde durdurulduğu ve gecikmeden gerekli yasal düzenlemeyle çalışmaların başlaması gerektiği vurgulanmaktadır. Mektupta fon Helen Araştırmalarını Destekleme Derneği⁴⁶ bünyesinde "Kıbrıs Araştırmaları Fonu" oluşturulduğu bildirilerek, komite üyelerinin listesi verilmektedir.⁴⁷ Böylece araştırmalar ve kazılar bu fon kullanılarak derinleştirilip hem dernek hem de akademi çerçevesinde yürütülmeye başlanmıştır.

Sonuç

Cesnola kardeşlerin hem Kıbrıs ve hem de Akdeniz'in antik kültürüne dair bulguların ortaya çıkarılmasında önemli bir yeri bulunmaktadır. Nitekim *The Times* üzerinden inceleyebildiğimiz ölçüde uluslararası alanda bulguları paylaşma ve pazarlama süreçleri, bu dönemdeki arkeolojik bulguların ticari meta olarak da önem kazandığına işaret etmektedir. Müzelere yapılan satışlar hükümetler nezdinde de sorgulanmakta, kazı izinleriyle birlikte kazıların finansmanı da farklı zeminlerde zamanının siyasi gündemine zemin oluşturabilmektedir.

KAYNAKÇA

The Times Makaleleri

The Times, 14/12/1872, "Antiquities from Cyprus".

The Times, 30/11/1876, W. J. S, London, Nov. 29, "Cypriote Antiquities: To the Editor of the *Times*".

The Times, 08/11/1876, "Cypriote Antiquities".

The Times, 02/12/1876, *Cypriote Antiquities: To The Editor of Times*.

The Times, 21/08/1878, "Old Cyprus".

⁴⁵ 03/03/1888, *The Times*, "Exploration in Cyprus"

⁴⁶ *Society for the Promotion of Hellenic Studies*.

⁴⁷ Araştırma fonu *British Museum* destekli, özellikle kazıları sürdürmek için Kıbrıs'taki Yüksek Komiserlikten alınması gerekli izinleri müzenin üstlendiğine değiniliyor. Bu kazılar, Atina'daki İngiliz Okulu'nun öğrencileri tarafından fonun bünyesinde çalışan Bay Ernest Gardner'ın danışmanlığında yürütülüyor. 3 Mart 1888, *The Times*, "Exploration In Cyprus"

The Times, 21/10/ 1878, *Cypriote Antiquities: To The Editor of Times*.

The Times, 3/03/1888, "Exploration In Cyprus"

The Times, 21/10/1878, "Cypriote Antiquities: To The Editor of Times".

The Times, 29/12/1894, "Excavations in Cyprus".

İnternet Adresleri

https://research.britishmuseum.org/research/search_the_collection_database/term_details.aspx?bioId=93014 Erişim Tarihi: 29.08.2021

https://research.britishmuseum.org/research/publications/online_research_catalogues/ancient_cyprus_british_museum/kourion/history_of_excavations.aspx#Footnote8 Erişim Tarihi: 29.08.2021

<https://www.britannica.com/biography/Luigi-Palma-di-Cesnola> Erişim Tarihi: 30.06.2021

<https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG192860> Erişim Tarihi: 30.06.2021

http://www.cyprusexplorer.globalfolio.net/eng/bibliography/autors/cesnola_luigi/index.php Erişim tarihi 14.11.2019

Luigi Palma di Cesnola collection 1861-1950s (bulk, 1861-1904), Metropolitan Museum of Art Archives, Summary Information, p.3 Erişim Tarihi: 14.11.2019

<https://libmma.contentdm.oclc.org/digital/collection/p15324coll13/id/16283>

Makale, Bildiri ve Kitaplar

DI CESNOLA, A. P. *Salamina (Cyprus)*, Londra, 1882

DI CESNOLA, A. P. *Lawrence-Cesnola Collection*, Londra, 1881-1882

DI CESNOLA, A. P. *Catalogo di manoscritti italiani esistenti nel Museo Britannico di Londra*, Turin, 1890

DI CESNOLA, Luigi Palma, *Descriptive Atlas of the Cesnola Collection of Cypriote Antiquities*, 3. Vols, 1884-1886

ÇAL, Halit, "Osmanlı Devleti'nde Âsâr-ı Atîka Nizamnâmeleri", *Vakıflar Dergisi*, 26 (1997), ss. 391-400.

ÇELİK, Cemil "The American Consul Cesnola Brothers and the Fate of Antiquities in Ottoman Cyprus", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 2021, 265-296.

ÇİÇEK, Kemal, "Larnaka: Kıbrıs'ta Osmanlılar zamanında adı Tuzla olan bir liman şehri", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27. Cilt, Ankara, 2003, ss. 105-107.

- GÖZÜBÜYÜK, Meral, *İstanbul Arkeoloji Müzesinde Bulunan Cesnola Koleksiyonu Bünyesindeki Pişmiş Toprak Eserler*, Hacettepe Üniversitesi, SBE, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1993.
- GREENE, Elizabeth S. & LEIDWANGER, Justin, "Law, Ethics, and Deep-Water Archaeology: the wreck of Cesnola's Napried", *Proceedings of the 3rd International Congress on Underwater Archaeology*, 9-12th July, 2008, London, ed. Jon Henderson, Dr. Ruldolf Habelt GmbH, Bonn, 2012, ss. 83-88
- KARADUMAN, Hüseyin, "Belgelerle İlk Türk Âsâr-ı Atika Nizamnamesi?", *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 15(29), 2004, ss.73-92
- LIGHTFOOT, Christopher, "Metropolitan Müzesi, Cesnola Koleksiyonunda Yer Alan Kıbrıs Cam Eserleri/Cypriot Glass in the Cesnola Collection at the Metropolitan Museum of Art", *Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu*, ed. Ç. G. Güray, 17-20 Haziran 2010, ss. 83- 93
- MCFADDEN, Elizabeth, *The Glitter and the Gold: A Spirited Account of the Metropolitan Museum of Art's First Director, the Audacious and High-handed Luigi Palma Di Cesnola*, Dial Press, New York, 1971.
- MARANGOÜ, G. *Anna Life and Deeds: The Consul Luigi Palma di Cesnola (1832-1904)*, Moufflon, Nicosia, 2000.
- ÖZKUL, Ali Efdal, "The Consuls and their Activities In Cyprus under the Ottoman Administration (1571-1878)", *Turkish Studies*, Vol. 8/2, Winter 2013, ss. 239-283.
- ÖZKUL, Ali Efdal, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs Adasında Amerikan Konsolosluğu ve Faaliyetleri", *I. Uluslararası Lefke Avrupa Üniversitesi Tarih Kongresi*, (6-9 Nisan 2011), Lefke, 2011, ss. 149-160
- ÖZKUL, Ali Efdal, *Kıbrıs'ta Osmanlı İzleri*, Kıbrıs Türk Yazarlar Birliği, Lefkoşa, 2014.
- STANLEY-PRICE, Nicholas "Illicit Excavation: The Trial of Alessandro Palma di Cesnola in Cyprus in 1878", *The Antiquaries Journal*, Vol. 98, September 2018, ss. 297-317.